

УДК 81'25-051:821.131.1-12-Данте7Бож03

ЗАВЕРШУЮЧИ ПОДОРОЖ ДАНТЕ (ВІД ПЕРЕКЛАДАЧА)

Максим Стріха

*Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Тимошенка, 13-Б, Київ, Україна, 04053;
e-mail: kp.gi@kubg.edu.ua*

Стаття містить роздуми перекладача „Божественної Комедії” Данте над своєю працею: від перших десяти пісень „Пекла”, які благословив Григорій Кочур, до останніх рядків „Раю”. Особлива увага звернена на останню кантику „Комедії”. У кінцевій частині подано переклад та коментар перекладача до Пісні XXXIII „Раю”.

Ключові слова: „Божественна Комедія” Данте, праця перекладача, переклад „Раю”

Як відомо, подорож Данте позасвітами прив’язана поетовою уявою до конкретної дати. Розпочалася вона на страсну п’ятницю 1300 року (того року Данте виповнилося 35 – за тодішніми уявленнями, пройдено “півпуті життя земного”) і протривала тиждень: дві доби Данте з Вергілієм спускалися в глибини “Пекла”, чотири – підіймалися схилами гори Чистилища; ще доба знадобилася Данте й Беатріче на те, аби з Земного Раю на вершині цієї гори у містичному леті дістатися до найвищого Емпірейного неба, де втішаються ангели й праведні душі й де розлито невимовно прекрасне сяєво самого Творця.

Реально ж “Божественну Комедію” поет писав трохи менше п’ятнадцяти років, розпочавши “Пекло” вже на вигнанні десь по 1307-му, і завершивши натхненні терцини “Раю” в Равенні незадовго до своєї смерті у 1321-му. Саме цей час знадобився, аби з’явився твір, який, без перебільшення, не має рівних не так за сюжетом (свої подорожі в загробне царство здійснювали і герої Гомера та Вергілія, і середньовічні візіонери), як за кількістю приголомшливо виразних для зору й пам’яті образів сучасників і людей минулих часів (часом реальних, часом – вигаданих), яких Данте зустрічає на своєму шляху.

Свій переклад поеми Данте автор цих рядків завершував іще довше. Розпочато його було десь у 1991-му, і його перші десять пісень устиг благословити легендарний Григорій Кочур. Сам він, як відомо, Данте не перекладав, але мав широкі дантівські зацікавлення, які вилилися і в редагування колективного перекладу “Нового життя” в 1965-му, і в написання енциклопедичної за охопленням матеріалу розвідки “Данте в українській літературі” в 1971-му, і в активну участь, аж до сумнопам’ятної кампанії проти української інтелігенції 1973-го, в роботі Дантівської комісії АН СРСР.

... Пригадую, як я ясного осіннього дня десь на початку 1990-х читав уривки з цього перекладу в заповненій по вінця книжками ірпінській хаті Григорія Порфіровича (причому з такої нагоди не на звичній кухні, а на веранді) господареві і його гостеві з

Мюнхена професорові Ігореві Качуровському. Пізніше Ігор Васильович (який після відходу Кочура залишився “останнім неокласиком”) відгукнеться у своїй “Генериці і архітектоніці” про цей незавершений тоді переклад аж надто високо, назвавши його “кращим з усіх наявних”...

Але шлях до друку навіть “Пекла” виявився неймовірно довгим. Попри велику кількість журнальних публікацій, і навіть орієнтовану на школярів книжкову в київському видавництві “Факт” (2001), де було наведено перші 11 пісень, повний текст з’явився у львівській “Астролябії” допіру в 2013-му. (За це видання перекладач несподівано для себе отримав у Равенні відзнаку “Lauro Dantesco” з гарним бронзовим зображенням старовинного Дантового надгробку в каплиці при церкві Сан-Франческо, де 14 вересня 2013 року уривок з “Пекла” вперше прозвучав і українською мовою). “Чистилище” з’явилося через рік. І ось нині поставлено останню крапку під перекладом “Раю”.

Ця остання кантика “Комедії” – особлива. Сам поет застерігав: нехай до неї не береться той, хто не схильний до глибин божественної премудрості. Чимало відомих людей минулого вважали “Рай” доволі схоластичним і назагал менш цікавим від двох перших кантик.

І все ж у ньому є свій чар – навіть у довгих схоластичних побудовах і описах. Проте не менше в ньому і яскравих образів, які западають у пам’ять. Причому, розуміючи, що будь-яка антропоморфність може виявитися фальшивою, поет робить тут, починаючи від неба Венери, блаженні душі світляними цятками – усміхненими, осяйними, але позбавленими звичайних людських рис. Упродовж усієї кантики обличчя зберігає лишень Беатріче, яка у кожній вищій сфері робиться дедалі прекраснішою.

Обличчя знову з’являються лишень у Ружі Раю – амфітеатрі, де душі старозавітних і християнських праведників сидять, маючи змогу зріти Діву Марію і самого Бога. Тут Беатріче повертається на своє надзвичайно почесне місце просто під престолом Марії, залишаючи Данте на опіку святого Бернарда, абата Клерво, середньовічного теолога й візонера, який любив Богородицю особливою містичною пристрасною.

В останній пісні Бернард молить обожнювану ним Марію про заступництво: зміцнити зір Данте, аби він зумів побачити самого Бога у його невимовному сяйві. Це бажання вислухано, і Данте розповідає насамкінець про своє божественне видіння. Розповідає словами й образами, вище яких, за словами нобелівського лауреата Томаса Стернза Еліота, поезія ніколи раніше не піднімалася, і вже не підніметься.

...Робота над “Раєм” тривала в часі, коли пішла в позасвіти “Небесна сотня”, коли кращі сини України гинули й гинуть на сході, аби захистити всіх нас від жахів тупої російської навали, і коли крихкість людського життя відчутна особливо гостро. Втім, не менш гостро відчував цю крихкість, напевно, і сам Данте, Італія якого палала в огні численних воєн.

Тож сам перекладач, завершивши працю, може тільки приміряти на себе майбутню роль одного з героїв “Комедії”: навряд чи в найпохмуріших глибинах пекла, але й ледве чи на лавах Райської Ружі:

Є “Рай”. І життя вже зіплено.

Лишилися хіба деталі,

Й питання про другу дату в довідці з “Вікіпедії”.

...А все ж прецікаво знати: що тут іще станеться далі,

Як буду вже серед героїв “Божественної Комедії”?

Але великі поети на те і є великі: вони, певно, знають відповіді на все, але рідко висловлюють їх прямо й однозначно.

Максим Стріха

Данте Аліґ'єрі

«Рай»

Пісня XXXIII

Молитва святого Бернарда. Видіння Бога.

<i>“О Діво-мати, дочко свого сина, смиренна й горда над усі істоти, всіх обертань небесних вісь незмінна, людській природі додала чесноти</i>	3
<i>Ти стільки, що Творець сам зголосився в її творінні гріх перебороти.</i>	6
<i>Любові пал у лоні умістився Твоїм, який сю квітку зігріває, що миром вічним квіт її зробився.</i>	9
<i>Для нас Ти в небі милість преблага є, а на землі, для смертного народу, - надії джерело, що не всякає.</i>	12
<i>Така велика міць Твого клейноду, що прагнути без милості Твоєї, - те, що шукать без крил до неба ходи.</i>	15
<i>Твоя прихильність для того, хто в неї увірував, така, що й без прохання йому щедроти уділя своєї.</i>	18
<i>В Тобі є милосердя й спочування, і благодіня, у Тобі єдиній – чеснот усіх можливих поєднання.</i>	21
<i>Той чоловік, який з глибин яскині і до висот усесвіту оглянув по одній душі, в діянні відмінні, перед Тобою із молінням станув, аби дала Ти силу його зору, у гліб Спасіння Вищого щоб канув.</i>	24 27
<i>Тож я перед Тобою всю покору складаю так, за себе як ніколи ще не благав; вволи ж благання скоро, аби Твої моління поборили в нім плями, і узріти без заслони він міг Найвище Щастя на престолі.</i>	30 33

<i>А ще прошу, Царице, оборони йому й надалі, щоб і по видінні лишався дух його від зла схоронний.</i>	36
<i>У нім затримуй порухи руйнні; і зваж, як Беатріче зі святими теж руки простягають у молінні!”</i>	39
<i>І зір, з пошаною й любов'ю зримий самим Творцем, на мовцеві спинився, - і втіхи слід у ньому був видимий;</i>	42
<i>й до Вічного Потоків Світла звівся, куди не можна навіть і гадати, щоб смертний погляд без завад пробився.</i>	45
<i>І я, уже приготувавшись стати перед вінцем бажань, у нетерпінні великим пориванням був поінтий.</i>	48
<i>Бернард вказав: підністися повинні вже очі; але те, що вчув від нього, вже сам зробив по власнім розумінні;</i>	51
<i>бо вже мій зір опанувала змога все бачити, й назустріч повносило йому лилось правдиве світло Бога.</i>	54
<i>Те, що тоді в очах моїх зоріло, й уміння змалювати все словами, й міць пам'яті позаду залишило.</i>	57
<i>Мов той, хто повертається до тьми від сну, і пам'ятає поривання, а решта розгубилась між думками,</i>	60
<i>отак і я: бо спомин споглядання розтанув майже, в серці лиш від нього лишилося солодке почуття.</i>	63
<i>Так сніг зника від сонця весняного, так само і від віщувань Сивілли на вітрі не лишається нічого.</i>	66
<i>О Вище Світло, що тебе не вміли збагнути смертні, зрідкого хоч трохи вернути знову пам'яті дай сили,</i>	69
<i>й такої моці мові дай здобути, аби хоч відсвіт від твоєї слави побачили в рядках прийдешні люди;</i>	72
<i>бо, відродившись в обрисах уяви, й хоч якось забринівши між рядками, ясніший стане образ величавий.</i>	75

<i>Гадаю, що зміцнився так очами я через мною бачене сіяння, - й осліп би враз, як не дивився прямо.</i>	78
<i>Це сили додало для споглядання, і променисте відкривалось оку Безмежної Чесноти одіяння.</i>	81
<i>О милосте безмежна і висока, через яку я вічне світло зріти наваживсь довше геть малого строку!</i>	84
<i>Я бачив у його глибинах зшите в єдину книгу вислідом любові, що перше світ устиг розпорошити:</i>	87
<i>суттєві речі й речі випадкові, і всі при тому з'єднані так дивно, що се несила передати в слові.</i>	90
<i>Ідею, що усе єднає тривно, гадаю, зрів я, бо при думці й нині струмує щастя в грудях переливно.</i>	93
<i>Се застують для мене миті плінні сильніш, ніж двадцять п'ять сторіч від того, коли Нептун побачив Арго тіні.</i>	96
<i>Сприймав се розум повно якомога, препильно, німо, палко, і в увазі своїй не поминаючи нічого.</i>	99
<i>Таким робилось сяйво, що наразі і думки не було відвести очі, аби їх пов'язали інші в'язі;</i>	102
<i>тому що в ньому речі всі урочі і досконалі, й поза ним зіпсуте, що в ньому правоти добігти хоче.</i>	105
<i>Віднині мало зможете почути від мене, хоч і обмаль пам'ятаю, - язик бо мов у немовляти скутий.</i>	108
<i>Не те щоби Живе те Світло Раю, що бачив я, свої мінило лики, - у ньому в часі жодних змін немає;</i>	111
<i>та, поки сяйво оглядав велике, міцнів мій зір, і я мінився в ньому, й воно в мені свої мінило бліки.</i>	114
<i>І в глибині у сяєві ясному побачив кола я, у барві різні, та в розмірі поміщені одному;</i>	117

<i>з них два були в єдиній подобизні, мов райдуги відбиті, і вогнями вони єднались в третього крутизні.</i>	120
<i>Не спосіб се розповідать словами, - супроти мною зрїтої картини від дрібки дрібку лиш почуто вами.</i>	123
<i>О Вічне Світло, у собі єдине, розлите і осягнене, і в тому занурене саме в свої глибини!</i>	126
<i>В твоєму обертанні пресвятому я спершу сяйво добачав відбите, та, придивившись, зрозумів потому, що там, такими ж барвами залите, немов обличчя наше проступає, що мав на ньому погляд зупинити.</i>	129
<i>Мов геометр свій розум підганяє, щоб виміряти коло, та в старанні однак у нього поступу немає, такий був я в моєму спогляданні: я прагнув зрозуміти, як єднались лице і коло в рівному сіянні; - для того власні крила не придались: та сі в моєму розумі загати від спалаху вгорі порозпадались.</i>	132
<i>Фантазія тут мусить відступати; та волю з прагненням в єдинім хорі, мов колесо, взялася обертати</i>	135
<i>Любов, що водить сонце й інші зорі.</i>	138
	141
	144

1-39. Лунає молитва святого Бернарда до Діви Марії.

8. ...сю квітку – Райську Ружу, описану Бернардом у попередній Пісні.

21. Той чоловік – Данте, який пройшов глибини Пекла, схили гори Чистилища і сфери Раю.

27. Святий Бернард просить, щоб Данте зміг побачити Бога, – адже для людського зору видиво Божества занадто сліпуче.

40–41. ...зір, з пошаною й любов'ю зримий // самим Творцем – погляд Діви Марії.

43–45. Діва Марія просить Бога, аби він дарував Данте можливість побачити Себе.

54. ...правдиве світло Бога – пор.: “Світлом правдивим був Той, хто просвічує кожну людину, що приходить на світ” (Євангелія від Святого Івана, 1, 9).

65–66. ... від віщувань Сивілли // на вітрі не лишається нічого – Сивілла Кумейська писала свої пророцтва на листочках дерев і розкладала їх у своїй печері; вітер розвіював листочки, і змісту пророцтва вже не можна було відновити (“Енеїда”, III, 441–452).

84–90. В Богові поєднані всі сутності світу.

91. Ідеться про божественну ідею кожної речі.

94–96. Відразу по завершенні видіння воно в пам’яті поета забулося дужче, аніж похід аргонавтів (коли Нептун з подивом побачив на воді тінь “Арго” – першого корабля) забувся в пам’яті людей за 25 віків.

115–120. Три однакові за розміром, але різні за кольором кола символізують три лица Бога. Згідно з доктриною Західної Церкви, Син є відбиттям Отця, а Святий Дух походить від Отця і Сина (згідно з православною доктриною – лише від Отця).

127–132. Данте починає прозирати в другому колі обриси обличчя Бога-Сина.

133–141. Наче давні геометри марно намагалися визначити точне співвідношення довжини кола до його діаметру, так Данте марно намагається досягнути таємниці поєднання божественного і людського (*лица і кола*) в Христі; але йому допомагає раптове осяяння згори.

142–144. У “Бенкеті” Данте визначає фантазію як те, з допомогою чого розум уявляє собі те, що він бачить. Словом “зорі” (“*stеле*”) закінчуються всі три кантики поеми.

З італійської переклав Максим Стриха

Стаття надійшла до редколегії 20.11.2013

Прийнята до друку 24.01.2014

ЗАВЕРШАЯ ПУТЕШЕСТВИЕ ДАНТЕ (ОТ ПЕРЕВОДЧИКА)

Максим Стриха

Київський університет імені Бориса Грінченка

ул. Тимошенко, 13-Б, Київ, Україна, 04053;

e-mail: kp.gi@kubg.edu.ua

Основное содержание статьи составляют размышления переводчика „Божественной Комедии” Данте над своим трудом: от первых десяти песен, которые благословил Григорий Кочур, до последних строчек „Рая”. Особое внимание уделено последней кантике „Комедии”. В заключение подан перевод и комментарий переводчика к Песне XXXIII „Рая”.

Ключевые слова: „Божественная Комедия” Данте, работа переводчика, перевод „Рая”.

**COMING TO THE END OF DANTE'S JOURNEY
(TRANSLATOR'S NOTES)**

Maksym Strikha

*Borys Hrinchenko Kyiv University,
13-B Tymoshenka st., Kyiv, 04053, Ukraine
e-mail: kp.gi@kubg.edu.ua*

The article contains the meditations of the translator of Dante's "Divine Comedy" on his long-lasting work: from the first ten cantos praised by Hryhoriy Kochur to the last lines of "Paradise". Special attention is paid to the last canticle of the "Comedy". The final part contains the translation and the translator's comments to Canto XXXIII of "Paradise".

Key words: Dante's "Divine Comedy", translator's work, translation of "Paradise".